

Vajkai Edina

A külföldiek integrációjának biztonságiasítása Franciaországban

The securitization of aliens' integration in France

Absztrakt

Az integráció biztonságiasítása rendkívül összetett folyamat, hiszen a fogadó államnak egyaránt szem előtt kell tartania saját működését, a társadalom igényeit, valamint a bevándorlók, beilleszkedni kívánók sajátosságait is. Figyelembe kell venni azt a tényt, hogy a bevándorlók nem csupán passzív résztvevői az integrációs folyamatnak, hanem aktívan reagálnak a feléjük irányuló előítéletekre és attitűdökre egyaránt. Pont emiatt kiemelt figyelmet kell fordítani arra, hogy az integráció biztonságiasítása ne tévesszen célt, azaz ne az ellenkező hatást érje el. Franciaországban a történelmi és földrajzi vonatkozások miatt kiemelt szerepe van a migrációs, és ezáltal az integrációs kérdéseknek, mivel az országban a bevándorlók ösztársadalomhoz viszonyított aránya jelenleg is 9% körül mozog.

Kulcsszavak: integráció, migráció, biztonságiasítás, Franciaország, befogadó társadalom, beilleszkedés, bevándorlás

Abstract

The securitization of integration is an extremely complex process, as the host state must take into account its own functioning, the needs and specialities of those willing to be integrated. We also must take into consideration the fact that immigrants are not only passive participants in the integration process, but also actively respond to both prejudices and attitudes towards them. That is why special attention must be paid to ensure that the securitization of integration does not miss the goal, i.e. does not have the opposite effect. Due to historical and geographical aspects, migration and thus integration issues play a key role in France, as the proportion of immigrants in the country as a whole is still at about 9%.

Keywords: integration, migration, securitization, France, accepting society, compliance, immigration

Bevezetés

A történelem során Európának mindig meghatározó elemei voltak a népszegmozgási folyamatok által előidézett változások. Gondolhatunk itt akár az első és második világháború, akár a gazdasági világválságok, akár a kelet európai országokban végbement demokratikus átalakulási folyamatokra, vagy éppen az Európai Unió bővülései által generált migrációs folyamatokra, illetve azok következményeire. Egészen az 1973-as olajválságig a Nyugat-Európába irányuló vándorlási folyamatokat a munkavállalási célú indíttatás jellemezte, amelynek során a bevándorlók célja elsősorban a munkavállalás, és ezzel párhuzamosan sok esetben az otthon maradtak pénzügyi támogatása volt (szezonális munkások), nem pedig a végleges letelepedés, azaz ebben az időszakban nem feltétlenül kellett számolni a bevándorlók hosszútávú, adott esetben végleges letelepedésével, és ezáltal hosszútávú integrációjával sem (Szuhai, 2018, 7.). Az 1973-as év azonban nem csak a gazdasági szektor életében jelentett markáns változást, hiszen az olajválságnak köszönhetően a migrációs folyamatok karakterisztikája is megváltozott: az addigi munkavállalási célú migrációt felváltotta a családgyesítési célú bevándorlás.

Ez az országok számára az élet számos területén jelentős változásokat hozott. Például a munkaerőpiacon kívül a szociális és egészségügyi ellátórendszerben is megjelentek a már ott élő bevándorlók családtagjai, illetve a politikai és társadalmi diskurzusban is egyre meghatározóbb elemmé váltak a bevándorlók. Nem mindegy azonban, hogy milyen tapasztalatokkal rendelkező társadalomnak kell szembenéznie ezekkel a változásokkal, hiszen egy olyan ország lakosságát, ahol a migráció addig is jelen volt, nem éri meglepetésként a bevándorlók nagyobb létszámú megjelenése, és a bevándorlási és menekültügyi rendszerük talán felkészültebb, mint egy olyan országé, társadalomé, ahol nincs elegendő tapasztalat a bevándorlókval kapcsolatban. Franciaország abból a szempontból szerencsés helyzetben volt, és van is jelenleg, hogy történelmi múltja és a földrajzi tényezők miatt már van gyakorlata a migráció által jelentett kihívások és lehetőségek kezelése terén. Volt gyarmattartói státusza, a nemzetközi életben betöltött aktív szerepe és gazdasági teljesítőképessége miatt már régóta kedvelt bevándorlási célpont úgy az európai, mint az afrikai (és manapság már az ázsiai) országokból induló bevándorlók körében, de ez persze nem jelentette azt, hogy a 2015-ös európai migrációs válság ne jelentett volna óriási kihívást

Franciaország számára is. Ha egy országba jelentős számú bevándorló érkezik, akkor azoknak előbb vagy utóbb meg kell vizsgálni a társadalomba történő beilleszkedésük, integrációjuk lehetőségét. Egy ilyen integrációs program kialakítása során sok tényezőt figyelembe kell venni.

- Milyen személyi körre terjedjen ki? Csak a frissen érkezett bevándorlók számára nyújtson segítséget, vagy terjedjen ki a már régebb óta az országban élőkre, vagy éppen a másod-, harmadgenerációs bevándorlókra is? (Klenner, 2014, 88.)
- Milyen intézkedéseket és kötelezettségeket foglaljon magában? Úgy gondolom, hogy a sikeres társadalmi integráció magával hordozza például a gazdasági, szociális és társadalmi életbe történő beilleszkedés szükségességét. Ugyanakkor egy sikeres integráció érdekében fontos lenne, hogy a bevándorló ne csak a törvényi kötelezettségének tegyen eleget, hanem saját belső meggyőződése is integrációs törekvéseket mutasson.
- Mit is szeretne az ország integráció címszó alatt elérni: a bevándorló közösségek teljes beolvadását (asszimiláció), vagy pedig az ország nyelvének, kultúrájának ismeretét, elfogadását és gyakorlását, valamit a társadalmi és szociális életben való részvételt és jó polgárhoz méltó viselkedést, a törvények és szabályok tiszteletben tartását? Mennyire szeretné hagyni, hogy a bevándorló közösségek megtartsák és gyakorolják saját kultúrájukat?
- Más országoktól át lehet-e emelni jó gyakorlatokat, példákat? Ha igen, akkor azok mennyire adaptálhatók az adott társadalom sajátosságaira?
- A befogadó társadalom hogyan viszonyul a bevándorlókhoz és azok integrációjához? Mennyire fogadják/fogadnák el, hogy ők is a társadalmuk részei legyenek?
- A bevándorlók integrációja milyen biztonsági kockázatokat rejthet magában? Az integráció biztonságiasítása milyen mértékben szükséges (ha szükséges), és ez milyen hatással van a beilleszkedni kívánók és a többségi társadalom kapcsolatára?

Jelen tanulmányban Franciaország példáján keresztül szeretném bemutatni a bevándorlók integrációjának biztonságiasítását, annak jelentőségét, illetve a bevándorlókra és társadalomra gyakorolt hatását. Ennek érdekében a különböző fogalmak ismertetését követően elemezni szeretném a Franciaországban élő bevándorlók összetételét, országon belüli elhelyezkedését, ismertetni fogom a francia társadalomtól eltérő (vagy éppen azonos) sajátosságait. A migráció és az integráció biztonságiasításának ismertetését követően ki fogok térni arra a dilemmára, amit az integráció biztonságiasításának paradoxona jelent. Majd elemezni fogom, hogy a korábban már ismertetett, a bevándorló társadalmat

jellemző sajátosságok tükrében a francia társadalom hogyan viszonyul a bevándorlók integrációjához, milyen, biztonságiasításra utaló elemek fedezhetők fel az egyes vélekedések mögött, és hogy ezek az állítások mennyire mutatnak egy irányba vagy sem az integráció biztonságiasításának céljaival.

Eltérő fogalmak, eltérő értelmezések: bevándorló – külföldi

Ahhoz, hogy jobban megértsük, miért és hogyan alakult ki a jelenlegi francia migrációs politika, milyen változások (voltak) tapasztalhatók a francia migrációt érintő döntéshozatalban, és miért, hogyan alakult ki a bevándorlás kérdésének biztonságiasítása Franciaországban, fontos megismerni az országban alkalmazott szakterminológiát, hiszen nem feltétlenül értjük teljesen ugyanazt bizonyos kifejezések alatt Franciaországban, mint Magyarországon. Franciaországban a társadalmi összetétel és a magyarországitól eltérő történelmi múlt következtében némiképp árnyaltabban alakult a szóhasználat, mint Magyarországon, hiszen míg itthon nincs olyan nagy jelentősége például a bevándorló és a külföldi kifejezések közötti különbségnek (és gyakran össze is mosódik a két szó jelentése), addig Franciaországban a statisztikai adatokban külön-külön jelenik meg ez a két személyi kör. Franciaországban az INSÉE (Institut National de la Statistique et des Études Économiques – Statisztikai és Gazdasági Hivatal) által közétett, 2018-ra vonatkozó és becsléseken alapuló adatok szerint 6,5 millió bevándorló él, akik az össznépeség 9,7%-át jelentik, s közülük 2,4 millió fő szerezte meg a francia állampolgárságot. A 6,5 millió bevándorló mellett 4,8 millió külföldiről és 1,7 millió külföldön született francia állampolgárról is említést tesz a vonatkozó adatsor (URL3). A külföldi és a bevándorló közötti különbségtétel már csak azért is fontos, mivel a HCI (Haut Conseil a l'Intégration – Integrációs Főtanács) meghatározása alapján bevándorlónak minősül az a személy, aki külföldiként, külföldön született, de adott pillanatban Franciaországban él (értelemszerűen nem számoljuk ide azokat a külföldön született francia állampolgárokat, akik később visszatértek Franciaországba, hiszen náluk a három feltétel közül csak kettő teljesül). Külföldinek minősül az a személy, aki Franciaországban él, de más ország állampolgárságával rendelkezik, vagy pedig adott esetben hontalan (URL1). Ugyan van bőven átfedés a két fogalmi kategória között, de fontos különbség, hogy egy bevándorló nem feltétlenül külföldi, illetve vannak olyan külföldiek is, akik nem másik országban, hanem Franciaország területén belül születtek. Ők jellemzően a külföldi szülők leszámítottjaiként francia területen született gyermekek közül kerülnek ki (URL11). Mindenképpen ki kell emelni továbbá, hogy a bevándorló státusz állandó, tehát

az adott személy akkor is bevándorló marad, ha idő közben francia állampolgárságot szerez, mivel ez a státusz nem az egyén állampolgárságától, hanem a születésének helyétől függ. Ezzel szemben a külföldi titulus nem jelenti azt, hogy az illető élete végéig külföldi marad Franciaországban, mivel abban az esetben, ha honosítással (vagy házasság révén stb.) francia állampolgárságot szerez, ezt követően ő már bevándorlónak számít (URL5).

A Franciaországban élő bevándorlók összetétele, jellemzői

Mielőtt elkezdenénk vizsgálni egy adott országban élő bevándorló társadalom jellemzőit, fontos megnézni, hogy milyen országokból, milyen kultúrkörből és milyen indíttatás miatt érkeznek, ezáltal pedig egy sor fontos jellemzőre is tudunk következtetni. Franciaországban a jelentős történelmi (mint volt gyarmattartó ország) és földrajzi (a főbb kibocsátó országok földrajzi közelsége) háttér miatt a bevándorló társadalom összetétele, elhelyezkedése és jellemzői rendkívül összetett és széles skálán mozognak. Az INSEE által közölt adatok szerint a 2018-ban Franciaországban élő bevándorlók 46,1%-a érkezett valamelyik afrikai (sok esetben volt gyarmati) országból (például Algéria, Marokkó, Tunézia), 33,5%-uk pedig európai országból (például Portugália, Spanyolország, Olaszország).¹ A 2017-ben Franciaországba érkezett bevándorlók száma elérte a 261.700 főt, közülük 36,8% érkezett Afrikából, 35% pedig Európából. A küldő országok összetételét tekintve megállapítható, hogy nagy hasonlóságot mutat a már az országban élő bevándorlók összetételéhez: ebben az esetben is Marokkó, Algéria és Tunézia számítanak a legfőbb küldő országnak, viszont az Egyesült Királyságból (3,7%), Romániából (3,1%) és Kínából (3,2%) is jelentős számú bevándorló érkezett abban az évben Franciaországba (URL5). Ezek az adatok részben a már fent említett történelmi és földrajzi háttérnek, részben pedig a globalizációból adódó fokozottabb mobilitásnak (jobb, gyorsabb közlekedés, migrációs hajlandóság növekedése), részben pedig az internet és a telekommunikációs eszközök elterjedésének köszönhetőek (Hautzinger, 2018, 24.). Azonban ahhoz, hogy hiteles képet kapjunk az aktuális bevándorlási helyzetről, a bevándorlási adatok mellett azt is meg kell vizsgálnunk, hogy közülük mennyien hagyták el Franciaországot. 2006 és 2017 között 193.400-ról 261.700-ra

¹ Franciaországban 2004-ben megreformálták a népszámlálási módszereket. Ettől fogva a népszámlálás éves felméréseken alapul, az ország egész területét pedig ötéves ciklusokban fedi le. Ennek következtében igyekeztem mindig az elérhető legaktuálisabb adatokkal dolgozni, de a népszámlálási adatgyűjtés- és feldolgozás, valamint az elemzések megjelenésének sajátosságai miatt ezek a legfrissebb elérhető adatok legideálisabb esetben 2018-as adatok voltak.

nőtt az évente Franciaországba érkezők száma (ugyan ez az adat a 2008-as gazdasági világválság hatására 2008 környékén némiképp csökkenő tendenciát mutatott, de azt követően viszonylag hamar újra növekedési pályára állt), ez 11 év alatt majdnem 35%-os növekedést jelentett. Ezzel párhuzamosan az országot elhagyó bevándorlók száma viszonylag alacsony maradt, ők is főleg a tanulmányaik befejezését követően hazatérő diákok, a határozott idejű munkaszerződésük lejártát követően útnak induló munkások, illetve a nyugdíjba vonuló, és ezt követően hazatérő bevándorlók közül kerültek ki. Ennek figyelembevételével megállapítható, hogy hozzávetőlegesen négy érkező bevándorlóra egy távozó jutott (URL5). A Franciaországban élő bevándorló lakosság számszerű és az összlakossághoz viszonyított százalékos aránya is folyamatosan nőtt az elmúlt évtizedekben. Míg 1946-ban, a második világháborút követően még csak a teljes lakosság 5%-át jelentették a bevándorlók, addig ez az arány 1975-ben 7,4%, 2010-ben pedig már 9,7% volt. A külföldiek aránya is hasonlóan alakulva növekedő tendenciát mutatott: míg 1946-ban 4,4%, 1975-ben 6,5%, 2018-ban pedig már 7,1% volt. Egészen a hetvenes évek közepéig főleg férfiak és főleg munkavállalási céllal érkeztek Franciaországba. Az ő megjelenésük a munkaerőpiacon azért bírt kiemelt jelentőséggel, mert a világháborúkat követő újjáépítési folyamat miatt jelentős mértékben megnövekedett a munkaerő-szükséglet, amit az akkori francia társadalom már nem bírt volna biztosítani. Az 1973-as olajválság hatására a munkavállalási célú migráció fokozatosan átalakult családi vagy éppen családdegyesítési célú migrációvá, és a migrációban részt vevő nők aránya is folyamatosan növekedett: míg 1945-ben 45%, addig 2018-ban már 52% volt a nők aránya (URL5). Ha a bevándorlók korösszetételét vizsgáljuk, akkor jól látható, hogy 5%-uk 15 évnél fiatalabb, 8,6%-uk pedig a 15–24 év közötti korosztályból kerül ki. Legjelentősebb létszámban a 25–54 év közötti, tehát a leginkább munkaképes korú korosztály tagjai vannak, ők a bevándorlók több mint 54%-át teszik ki. Az 54 év feletti korosztály létszámaránya is jelentős, mintegy 32% (URL9). Fontos megvizsgálni azt is, hogy helyileg hol telepednek le ezek a bevándorlók. A globális adatok azt mutatják, hogy tíz bevándorlóból kilenc a nagyvárosokban és azok vonzáskörzetében telepedik le. Franciaország majdnem teljesen megfelel ennek az adatnak, hiszen tíz franciaországi bevándorló közül mintegy nyolc él a nagyvárosok környékén. Első helyen a francia városok rangsorában Párizs áll: a bevándorlók mintegy 38%-a koncentrálódik ezen a területen, szemben a francia lakosság 17%-ával. Párizst a sorban Lyon, Marseille, Toulouse, Lille, Bordeaux és Nizza követik (Brutel, 2016). Az ilyen mértékű, nagyvárosok körüli letelepedési hajlandóság részben magyarázható egyrészt azzal, hogy az érkező bevándorlók hajlamosabbak olyan területen letelepedni, ahol már vannak isme-

rőseik, rokonaik, és így lesz legalább egy biztos pont az életükben, aki(k)től támogatásra számíthatnak. Másrészt pedig a nagyvárosok környékén nagyobb eséllyel remélnék munkát találni az ipari központok és a turizmus fejlődése által generált munkaerő-kereslet következtében. A letelepedés földrajzi helye, a későbbi beilleszkedés és a társadalommal való kapcsolat szempontjából érdekesség, hogy a francia lakosság több mint egyharmada él olyan helyen, ahol a lakosság több mint 10%-a bevándorló (ezzel párhuzamosan meg kell említeni azt is, hogy cserébe a lakosság szinte egyharmada él olyan területen, ahol a bevándorlók aránya kevesebb mint 5%)². A bevándorlók sokkal kisebb valószínűséggel választják a kisebb falvakat, városokat letelepedésre, mint a francia állampolgárok, a fentebb vázolt indokok miatt. Ezen felül jelentős számban koncentrálnak a nagyvárosokhoz tartozó külvárosokban, ami többnyire a hatvanas-hetvenes évek nagy lakótelep-építési hullámainak köszönhető.³ A bevándorlók adott területen történő koncentrációja is változatos képet mutat. Míg az általánosságban elmondható, hogy tíz bevándorlóból hat él magas népsűrűségű területen, addig a franciák viszonylatában ez az arány csak tízből három. A bevándorlók közül is az afrikai országokból érkezettek élnek inkább területileg koncentráltabban: például az algériak 56%-a Párizs Saint-Denis és Val-de-Marne külvárosaiban él. A befogadó társadalom és a bevándorlók közötti kapcsolat kritikus pontjaiként szoktak megjelenni például a munkavállalás, a családi összetétel és a vallás területén tapasztalható különbségek, illetve a társadalmi élet ezen aspektusai az integrációs folyamat fontos színterei is, éppen ezért úgy gondolom, érdemes ezt a három területet is röviden megvizsgálni. Általánosságban elmondható, hogy még a bevándorló társadalmon belül is jelentős különbségek mutatkoznak, hiszen más környezetből, kultúrából érkeznek, és emiatt más háttérrel rendelkeznek például az európai és afrikai bevándorlók is. A munkaerőpiaci aktivitás szempontjából megállapítható, hogy a 15 és 64 év közötti bevándorló férfiak 80%-ban aktívak a munkaerőpiacon (azaz vagy dolgoznak vagy pedig aktívan munkát keresnek), szemben a nem

2 Szintén érdekesség, hogy a Francia Guayanán található Maripasoula város vonzáskörzetében a bevándorlók aránya 49,3%.

3 A külvárosi negyedek létrejötte egy érdekes és tanulságos folyamat eredménye volt. Többnyire az 1950-es években kezdődtek az építkezések, amelyek a növekvő létszámú lakosság elhelyezésére jelentettek volna megoldást. A megcélzott réteg ekkor a középosztály volt. Az építkezések során azonban idővel főként pénzügyi, finanszírozási problémák adódtak, amelyeknek az ellensúlyozására elkezdtek egyrészt a lakások számát növelni (ami túlszűfolttságot eredményezett), részben pedig a fontos, de valamelyest nélkülözhető közintézmények létrehozásával kapcsolatos beruházásokat felfüggeszteni. Ezek a tervetnél rosszabb közlekedési és egyéb infrastrukturális körülményeket eredményeztek, ami a megélhetést, a munkavállalást és a boldogulást sokkal nehezebbé tette. Ennek eredményeképpen a középosztály fokozatosan hagyta el a külvárosi területeket és költözött vidékre vagy másik kerületekbe, helyüket pedig egyre inkább átvették az azóta is ott élő bevándorló családok (Bailleau et al., 1990).

bevándorló társadalomra vetített 75%-os aránnyal. A nőknél ez az arány 56%, illetve 65% a bevándorló és őshonos azonos korosztályban (URL4). A ténylegesen aktívan dolgozók százalékos aránya a férfiaknál megegyezik, azaz a bevándorlók között arányaiban ugyanannyian dolgoznak, mint a többségi társadalomban (69%), míg ez az arány nők esetében 50% és 64%-os eltérést mutat. A nőkre vonatkozó munkaerőpiaci adatok megmutatják, hogy a bevándorlók között nagyobb arányban van jelen, és elfogadottabb is az a fajta családmódel, ahol a nők nem lépnek ki a munkaerőpiacra, hanem otthon, háztartásbeliként nevelik a gyerekeket. A munkanélküliek aránya viszonylag jelentős eltérést mutat a többségi társadalomhoz képest. Míg a bevándorló férfiak és nők egyaránt 14%-a, addig a nem bevándorló férfiak 8%-a, a nők mindösszesen 7%-a munkanélküli. Ez a különbség adódhat például a nem elégséges nyelvtudásból, a bevándorlókkal szembeni ellenérzésekből, vagy éppen a bizonyos munkaerőpiaci szektorok telítettségéből is (URL8). Ha a betöltött munkaköröket vizsgáljuk, akkor elmondható, hogy a bevándorlók nagyobb eséllyel vállalnak kétkezi munkát (sok esetben 3D munkát – dirty, dangerous, demeaning), amit a francia társaik nem tudnak/akarnak elvállalni, mert azt nem tartják magukhoz méltónak): az ázsiai országokból érkezettek 36%-a, míg az afrikai államokból érkezettek 35%-a ebben a szektorban talál munkát, és sokkal kevesebb eséllyük/lehetőségük van magasabb képzettséget igénylő munkakörök betöltésére (URL4). A francia munkaerőpiacnak a továbbiakban is folyamatosan készülnie kell a bevándorlók érkezésére, hiszen a 2017-es adatok szerint főként a munkaerőpiaci tekintetben aktív korosztály vállalkozik a migrációra, azaz a beérkezők közül a 15 és 24 év közötti korosztály 27%-ban, míg a 25 és 54 év közötti korosztály 48%-ban képviseltette magát. A Franciaországban élő bevándorlók képzettségi profilja (a különböző szintek egymáshoz viszonyított arányait tekintve) viszonylag állandónak mondható 2012 óta. A 2017-ben Franciaországba érkezett mintegy 42%-a rendelkezik valamilyen felsőfokú végzettséggel. A nők körében ez az arány 48%, ezzel párhuzamosan pedig a férfiak 35%-a rendelkezik felsőfokú végzettséggel. Összességében elmondható, hogy az elmúlt évekhez, évtizedekhez viszonyítva a frissen érkező bevándorlók képzettségi szintje stabilan emelkedő tendenciát mutat (Brutel, 2014). A frissen érkezett bevándorlók családmódelje bizonyos mértékben szintén eltérést mutat a francia többségi társadalomban tapasztalt viszonyokhoz képest. A tradicionális családmódel, ami alatt a két szülő és gyerekek felállást értjük, országos szinten enyhe mértékben, de elterjedtebb a bevándorló családok körében (73%) mint a többségi társadalomban (66%). Ezzel párhuzamosan a többségi társadalomban magasabb az egyszülős háztartások aránya (26,5%), mint a bevándorlók között (18,5%). Ez az adat nemcsak régióinkét változhat, hanem a beván-

dorlók küldő országa szerint is, hiszen a legmagasabb arányban az Ázsiából érkező bevándorló családokban van jelen a tradicionális családmodell (majdnem 83%), míg a szubszaharai országokból érkezettek körében a többi térséghez viszonyítva az egyszülős családmodell (34%) sokkal dominánsabb. Korábbi felmérések alapján kiderült az is, hogy a bevándorlók leszármazottjai a későbbiekben kisebb valószínűséggel fogják az általuk otthon tapasztalt családi felállást követni, az általuk követett családmodell sokkal inkább a bevándorláshoz egyáltalán nem köthető családokéhoz fog hasonlítani. Az otthon tapasztalt modelltől ebben az esetben is a szubszaharai afrikai országokból érkezők leszármazottjai fognak eltérni, azaz ők sokkal nagyobb valószínűséggel fogják egyedül nevelni a gyerekeiket (Couleaud–Decondet–Sagot, 2014). A gyermekvállalási hajlandóság és a nők termékenységi rátája között is eltérések mutatkoznak. Érdekes adat, hogy 2017-ben Franciaországban ötből egy születés bevándorló anyához volt köthető (ami 760.000 születésből 143.000-at jelentett), noha az ő arányuk a 15–50 év közötti korosztályban (a pontos kortól függően) mindössze 12% (URL7). A termékenységi rátát vizsgálva több érdekességet is találhatunk. Franciaországban 2017-ben az átlag termékenységi ráta 1,88 volt, azaz egy nőnek átlagosan ennyi gyermeke született. A bevándorlók között ez a szám 2,6, míg az őshonos franciáknál csupán 1,77 volt. Ezek az adatok is a származási országtól, régiótól függően változnak: példának okáért a Maghreb térségből érkezettek körében érezhetően magasabb a gyermekvállalási kedv és a termékenységi ráta (3,5), de a szubszaharai térségből és Törökországból érkezők sem maradnak le ezen a téren (3), sőt, még az európai bevándorlók tekintetében is magasabb ez a szám (2) mint a franciaországi átlag, Ez részben köszönhető az eltérő társadalmi viszonyoknak (például a nők helyzete), részben pedig az otthoninál talán jobb anyagi lehetőségeknek is. Az adatokat áttekintve látható, hogy a bevándorlók jelentős mértékben hozzájárulnak a franciaországi demográfiai mutatók szinten tartásához (Volant–Pison–Héran, 2019). A francia társadalom szekularizációja évtizedek óta folyamatosnak mondható, és manapság már a lakosság majdhogynem fele nem vallja magát vallásos embernek, ezzel párhuzamosan pedig folyamatosan csökken az elsőszámú vallásként számon tartott katolikus egyház híveinek száma is. Az eleinte a főleg katolikus vallású országokból érkezett bevándorlókat az 1950-es évektől kezdve főként az olyan országokból érkezett bevándorlók követték, ahol túlnyomó részt az iszlám az elsődleges vallás. Szintén érdekes tény, hogy a 18 és 50 év közötti bevándorlók majdnem háromnegyede tartja magát vallásosnak, míg az egész társadalmat tekintve saját bevallása szerint a lakosság 45%-a nem hívő vagy ateista. Az arányok ilyen szintű eltérése azért is fordulhat elő, mert a bevándorló közösségekben a vallás gyakorlása sokkal nagyobb jelentőséggel bír, és emellett egy igen

komoly kulturális és szociális színteret jelent, csakúgy mint régebben a társadalom többi rétegében is. A muzulmánok és a zsidók számítanak a legvallásosabbnak, hiszen közülük 75% nyilatkozta azt, hogy a vallás rendkívül nagy szerepet játszik az életében. A két bevándorló szülővel rendelkező és főleg muzulmán leszármazottak ragaszkodnak leginkább a vallásukhoz (talán azért, mert úgy érzik, hogy ez számít az egyik legfontosabb kapocsnak a szülők származási országával és kultúrájával), illetve a legkevésbé ők fordulnak el a vallásuktól (a többségi társadalomhoz és főleg a katolikusokhoz viszonyítva). Abban az esetben, ha a két szülő eltérő vallású, sokkal kisebb a valószínűsége, hogy a vallás a gyerekek felnőtt életében is fontos szerepet fog játszani (URL10).

Dilemmák az integráció biztonságiasításával kapcsolatban

Joggal merülhet fel a kérdés, hogy mégis mi miatt, milyen tényezők hatására válik valami biztonsági kérdéssé? Milyen folyamat vezet/vezetett el odáig, hogy a migrációról és az integrációról ilyen kontextusban beszéljünk? Milyen tényezők hatására biztonságiasít egy állam egy kérdést, és ez milyen hatással van az ország és a társadalom további működésére és életére? A biztonság tradicionális értelmezése szerint a biztonság szorosan összefügg a túléléssel. Azaz, ha egy állam (szerint) valamilyen kérdés, probléma fenyegetést jelent (bármilyen szektorban vagy az élet bármelyik területén), amiről úgy gondolja, hogy veszélyezteti a fennmaradását, valamint saját biztonságát, azaz összefoglalva létfenyegetésként értékeli azt, akkor saját biztonságának fenntartása vagy helyreállítása érdekében rendkívüli intézkedéseket vezethet be. Összefoglalva tehát, ha egy állam biztonságiasít egy kérdést, akkor lényegében jogot formál arra, hogy az általa szükségesnek vélt eszközök segítségével elhárítsa és/vagy megszüntesse a fenyegetést. Katonai kérdésekben viszonylagos konszenzus van azzal kapcsolatban, hogy pontosan mi is számít fenyegetésnek, ez azonban koránt sem egyértelmű például a társadalmi vagy éppen a gazdasági szektorban. Nincs ez másként a migrációhoz kapcsolható kérdések területén, hiszen az egyes országok (de sok esetben még az országokon belüli) biztonságpercepciója sok esetben igen nagy eltéréseket mutat. Korántsem biztos, hogy minden ország ugyanúgy fenyegetésként értékeli például a fokozódó migrációs nyomást, hiszen akiket nem vagy nem nagy mértékben érint, azok értelemszerűen nem fognak annyi és olyan mértékű eszközt bevetni a fenyegetés elhárítására, már ha annak értékelik azt, tehát kisebb eséllyel és kisebb mértékben fogják biztonságiasítani (Vajkai, 2019, 187.). A migráció biztonságiasítása során az állam a vándorlást, a bevándorlók országba történő érkezését és letelepedését

észleli az állam léte szempontjából veszélyes fenyegetésként, amelyek elhárítása vagy éppen a hatások és következmények minimalizálása érdekében alkalmazza az általa szükségesnek és arányosnak vélt eszközöket. Ezek lehetnek egyrészt jogi (akár országba történő belépés, ott tartózkodás feltételeinek szigorítása), fizikai (határok lezárása vagy a határellenőrzés visszaállítása) vagy éppen gazdasági intézkedések is. Az integráció biztonságiasítása során az állam a bevándorlók beilleszkedésének tényét vagy éppen folyamatát észleli fenyegetésként, és ezen fenyegetés elhárításának érdekében tesz meg minden, általa szükségesnek tartott lépést. A média szerepe akár a migráció, akár az integráció biztonságiasításának folyamatában kulcsfontosságú, hiszen ennek segítségével a társadalom olyan szereplőhöz is el lehet juttatni ezt a fenyegetés-percepciót, ahol amúgy a mindennapi életben nem is biztos, hogy találkoznának vele. Ezáltal pedig hatékonyan el lehet ültetni a gyanakvást, a félelmet, a bevándorlókkal, integrálódni kívánókkal szembeni ellenérzést (Hautzinger, 2015, 204.), ami egyfajta társadalmi támogatottságot is ad a biztonságiasítás folyamatának. (Hozzá kell tenni, hogy a média mellett napjainkban már igen fontos szerepe van ebben a folyamatban az internet, a közösségi felületek és a telekommunikációs eszközök által jelentett fejlődésnek is, hiszen az információk így még hatékonyabban és még gyorsabban érik el a célközönséget.) Ha egy ország úgy dönt, a bevándorlók integrációját biztonságiasítja, tisztázni kell számos kérdést. Például: a biztonsági szempontok által vezérelt politikának mik a céljai és hatásai? Erősítik a bevándorlók társadalmi integrációját vagy éppen az ő társadalomból történő kizárásukat segítik elő, akár akaratlanul is? A biztonságiasítás elősegíti a nemzeti összetartozást, hozzájárul ahhoz, hogy a bevándorlók és a beilleszkedni kívánók odatartozónak érezzék magukat, és vajon erősíti-e a lojalitásukat? Vagy éppen ellenkezőleg, inkább a bevándorlók többségi társadalomtól történő elszigetelődésének, marginalizációjának vagy éppen radikalizálódásának jelent táptalajt, azaz pont az ellenkező hatást éri el? Az integráció biztonságiasításában egyfajta paradoxon is rejlik. Az adott ország lakosainak félelme abból adódik, hogy a bevándorlók egyáltalán nem vagy nem megfelelő módon integrálódnak. Ennek következtében az állam elkezd biztonságiasítani az integráció kérdését, azaz egyrészt egyre több integrációs programot hív életre, másrészt pedig a programok révén egyre inkább jogi eszközökkel próbálja meg elérni, hogy a bevándorlók beilleszkedjenek a befogadó társadalomba. Ezzel az attitűddel ugyanakkor valójában kevesebb tényleges lehetőséget adnak a beilleszkedésre, hiszen a meghozott (és általában szigorító) intézkedésekkel inkább erősítik a bevándorlók és a leszármazottjaikkal szembeni ellenérzéseket és gyanakvást. Ez a paradoxon azt is sugallhatja, hogy az integráció elfogadott mérőszámainak tartott területek (úgy, mint az oktatásban történő

részvétel és teljesítmény, munkavállalás, munkahelyi beilleszkedés, kulturális tényezők) nem teljesen magyarázzák (és nem is magyarázhatják) meg azon bevándorlók hozzáállását, akik az előítéletek szerint veszélyt jelenthetnek az országra tekintve. Hiszen az integráció alanyai, főszereplői nem csupán passzív kellékek, akiknek a viselkedését és hozzáállását kizárólag a befogadó környezet társadalmi környezete határozza meg, hanem nagyon is aktív szereplői az integrációs folyamatnak: reagálnak a feljük irányuló attitűdökre és előítéletekre egyaránt. Ez a tény annak tudatában is fontos, hogy ha egy beilleszkedni kívánó bevándorló folyamatosan elutasító környezetet lát és tapasztal maga körül, ahol bevándorló mivolta miatt előítéletesek vele szemben és talán ki is közösítik, akkor nagyobb valószínűséggel lehet hajlamos a beilleszkedéstől történő elzárkózásra, és akár szélsőségesebb magatartásformák felvételére is. Azaz, az állam által vizionált integrációs folyamat, illetve annak biztonsági kérdésként történő kezelése szélsőséges esetben akár még súlyosbíthatja is a meglévő problémákat, amiket fel kellene oldania. Kutatók szerint előfordulhat az az eset is, amikor a meghozott intézkedések hatására az integrációs folyamat csupán egy törvényben megszabott köteleességgé válik, nem pedig a bevándorló belső indíttatásából fakad, és nem a társadalom életében való aktív részvétel velejárója. Ebben az esetben ugyan a bevándorló teljesítené a törvényben foglalt kötelezettségeit, de mindezt mindenféle belső meggyőződés nélkül, és noha papír szerint a társadalom része lenne, saját magát korántsem érezné annak, ami még további problémák forrása is lehet (Bodemann, 2006, 63.). Az a tendencia is veszélyeket rejt magában (a bevándorlókra és többségi társadalom tagjaira nézve egyaránt), ahol az integráció fókusza már nem az esélyek egymáshoz történő közelítéséről szól, hanem sokkal inkább azon bevándorlók és leszármazottjaik szankcionálására helyezi a hangsúlyt, akik (még) nem rendelkeznek az állam által elvárt jellemzőkkel. Nagyon fontos lenne összehangolni az objektív (az állam szempontrendszer szerinti) és a szubjektív (bevándorló nézőpontja szerinti) integráció céljait, lehetőségeit és a rendelkezésre álló eszközöket, hiszen csak ebben az esetben lehetne egy eredményes és minden fél számára egyformán előnyös folyamatról beszélni.

Az integráció szintjét és minőségét nagy mértékben meghatározza egyrészt a kulturális tudat, másrészt pedig a befogadó társadalommal való kapcsolat és a társadalom életében történő részvétel. Az integrációs stratégiát szintúgy meghatározza a befogadó társadalom részéről az, hogy mennyire fogadják el azt, hogy a bevándorlók meg akarják tartani az eredeti kultúrájukat, és ezt mennyire teszik lehetővé számukra. A bevándorlók részéről pedig legalább ekkora meghatározó szereppel bír az, hogy mennyire szeretnének részt venni a befogadó társadalom életében és mennyire szeretnék tovább ápolni a kulturális hagyományaikat.

Szélsőséges esetben az integráció túlzott mértékű biztonságiasítása magában hordozhatja annak a kockázatát is, hogy a befogadó társadalom, valamint a bevándorlók hozzáállása egyaránt megváltozik, már nem vagy nem olyan mértékben akarnak beilleszkedni (látva az ellenállást), és/vagy nem hagyják, hogy a bevándorlók részt vegyenek a társadalom életében, ezáltal pedig nem egy integrációs, hanem akár egy marginalizációs, vagy a legszélsőségebb esetben radikalizációs folyamatról beszélhetünk (Appollonia, 2015, 63.).

A franciaországi helyzet

Ha az integráció kérdésének biztonságiasításáról beszélünk, akkor érdemes egyrészt a társadalom által a bevándorlók felé adott reakciókat és attitűdöket vizsgálnunk, másrészt pedig feltérképezni az ide kapcsolódó állami reakciókat és jogalkotási folyamatot. Nem vitatva mindkét tényező fontos szerepét, jelen tanulmányban a társadalmi vonatkozásokra fogom a hangsúlyt helyezni. Az IPSOS közvéleménykutató cég 2019-ben két fontos reprezentatív kutatás eredményét is megjelentette (URL6). A „*Francia töréspontok*” névre keresztelt kutatás során például arra a kérdésre, hogy „*Személyesen milyen kérdések foglalkoztatják Önt a legjobban?*” a bevándorlás kérdése a negyedik helyen szerepelt (a környezetvédelmet követően, valamint a társadalmi egyenlőtlenségeket és a terrorizmust megelőzve): a megkérdezettek mintegy 32%-a gondolta úgy, hogy a bevándorlással kapcsolatos kérdések manapság megkerülhetetlenek számítanak. Hasonló sorrend mellett körülbelül ugyanilyen arányban gondolják azt a franciák, hogy az államnak ezeken a területeken kell elsődlegesen beavatkoznia. Ebből is látszik, hogy a bevándorlást érintő kérdések kiemelten foglalkoztatják a francia polgárokat, és el is várják az államtól a megfelelő cselekvést is. A franciák mintegy 57%-a gondolja úgy, hogy a globalizáció (aminek ma már elengedhetetlen része a migráció és ezáltal az integráció) valamilyen szinten veszélyt jelent az országra nézve. Ezzel párhuzamosan megtudhattuk azt is, hogy a franciák 64%-a úgy érzi, hogy Franciaország már nem olyan, mint korábban volt, ami talán a bevándorlás következményeinek is betudható. Főleg, ha figyelembe vesszük azt is, hogy a megkérdezettek 63%-a szerint túl sok bevándorló van Franciaországban. Sokan minden bizonnyal a pontos számok ismerete nélkül válaszoltak erre a kérdésre, mert amikor megkérték őket, hogy becsüljék meg az országban tartózkodó külföldiek és bevándorlók teljes társadalomhoz viszonyított arányát, akkor az átlagos becslések 19% körül alakultak, míg a tényleges arány ennél jóval alacsonyabb. A bevándorlókkal szembeni attitűdök is vegyesen alakulnak, hiszen például a megkérdezettek 63%-a gondolja úgy, hogy a bevándorlók

nem tesznek meg mindent, hogy beilleszkedjenek a francia társadalomba. Hogy mire alapozzák ezt a vélekedést, arra nem tér ki a kutatás, de valószínűsíthető, hogy mivel a korábban leírtak szerint a franciák nagy része van rendszeres kapcsolatban a bevándorlókkal, ez részben személyes tapasztalatokban és vélekedésekben gyökerezik, még akkor is, ha ezt valós tények esetleg nem is támasztják alá. Nemcsak magukkal a bevándorlókkal, hanem az iszlám vallással kapcsolatban is ellenérzéseket táplál a francia társadalom egy része (ami részben talán a franciaországi terrorista merényletekkel kapcsolatos, az iszlámról szerzett negatív tapasztalatokban gyökerezik), mivel mintegy 40%-uk érzi úgy, hogy az iszlám, mint vallás által képviselt értékek nem kompatibilisek a francia értékrenddel, és majdnem minden második francia vélekedik úgy, hogy az iszlám erőszakosságot és intoleranciát hordoz magában. Ezek a vélekedések nem kedveznek a bevándorlók integrációjának, ráadásul egyrészt előrevetíthetik vagy esetlegesen indokolhatják az integráció (szigorúbb mértékű) biztonságiasítását (URL2) Az IPSOS által közzétett másik, 2019-es reprezentatív közvéleménykutatás már kifejezetten az integráció témakörét járta körbe. Érdemes egymással párhuzamosan vizsgálni azt, hogy a franciák szerint milyen értékek ismerete és megléte játszik abban nagy szerepet, hogy franciának, a nemzeti közösséghez tartozónak érezhessék magukat, valamint azokat a tényezőket, amelyek véleményük szerint a legjobban elősegíthetik az integráció folyamatát. Az előbbihez tartozik a közös nyelv ismerete (94%), az oktatási rendszer (94%), a köztársaság alapértékei (szabadság, egyenlőség, testvériség – 90%) és a közös történelmi múlt (88%). Az integrációt elősegítő tényezők esetében pedig szintén a közös értékek (demokrácia, férfi és nő közötti egyenlőség), a francia nyelv és kultúra jelennek meg, más egyéb elvárásokkal együtt. Például ilyen, integrációt elősegítő tényező lehet a munkavállalás (a korábbiakban már volt arról szó, hogy mondhatni kedvezőek a bevándorlók körében tapasztalt munkavállalási adatok), a francia állampolgárság megszerzése (ettől még érezheti magát egy bevándorló kirekesztettnek, és ez tipikus példa is lehet arra, hogy az integráció jogi aspektusa teljesül⁴, viszont a társadalom valamilyen félelemtől vezérelve nem hajlandó őt elfogadni, befogadni), illetve az is, hogy a családjával és barátaival is franciául beszéljen. Ez az elvárás az integrációs folyamat egészét tekintve akár visszas helyzetet is teremthet, mert lehet, hogy a bevándorló a családjában szeretné megőrizni a nyelvét és kultúráját, ezzel párhuzamosan pedig a mindennapi kommunikációja során használja a francia nyelvet és ismeri a kultúrát, viszont ha folyamatosan negatív jelzéseket kap a környezetétől,

4 Megjegyzendő, hogy Franciaország sem az integráció feltételeként nem szabja meg az állampolgárság megszerzését, sem az Integrációs Szerződésben nem rögzíti, mint kötelezettséget.

akkor egy idő után nemhogy elfordulhat az egész integrációs folyamattól, hanem átfordulhat akár a szegregáció, szélsőséges esetben pedig a radikalizáció irányába. Ez a korábbiakban felvázoltakkal összhangban pont az integrációval és magának az integráció biztonságiasításának céljaival is ellentétes eredmény lenne. Ugyanakkor az eredményekből kitűnik az is, hogy a franciák nem zárkoznak el aggasztó mértékben a bevándorlóktól és az integrációjuktól sem, hiszen a megkérdezettek túlnyomó része (78–88% közötti aránya) tart fent kapcsolatot más bőrszínű, vallású és állampolgárságú emberekkel, és ezen kapcsolatok minősége is jó. Nem létezik egyértelmű társadalmi konszenzus a bevándorlókkal és integrációjukkal kapcsolatban, hiszen például a franciák 4%-a gondolja úgy, hogy az eltérő identitásból, származásból vagy vallásból adódnak a legfőbb töréspontok a társadalmon belül. Ha ehhez még hozzávesszük azt, hogy a franciák 50%-a vélekedik úgy, hogy a bevándorlók veszélyt jelentenek a francia identitásra, 46%-uk szerint pedig a francia gazdaságra is, akkor még tovább árnyalódik a helyzet. Az előbbi vélekedés a saját kultúra védelme és féltése miatt alakulhatott ki, az utóbbi gyökerei pedig a bevándorlók által a szociális ellátórendszerre gyakorolt hatásokban kereshetők. A franciák majdnem 64%-a szerint rosszul zajlanak az integrációs folyamatok, és 68% szerint ennek okai nem az állami hozzáállásban és programokban keresendők, hanem a bevándorlók felelőssége. A megkérdezettek 50%-a úgy vélekedik, hogy a kulturális és társadalmi értékek közötti különbségek akadályozzák az integrációt, de sokan vélekednek úgy, hogy az akarat vagy éppen a nyelvtudás hiányzik a bevándorlókból. (Megjegyzendő, hogy a francia állam által életre hívott integrációs szerződésnek a francia nyelvtudás megszerzése sarkalatos kérdés.) Ugyanakkor a válaszadók hajlanak az önkritikára is, hiszen majdnem 30%-uk elismeri, hogy a befogadó társadalom részéről érkező rasszizmus is oka lehet az integráció sikertelenségének, csakúgy, mint a szolidaritás hiánya. Ha megvizsgáljuk, akkor látható, hogy az integráció legfontosabb színtereinek az iskolát, az állami szerveket és hivatalokat, a különböző társadalmi szervezeteket, és nem utolsósorban saját magukat (75%) tartják a megkérdezettek. Ennek megfelelően nem zárkoznak el a bevándorlók integrációjának elősegítésétől sem: egyharmaduk akár a hivatalos ügyeik intézésében is segítené a bevándorlókat, egyharmaduk pedig még nyelvórákat is adna nekik (URL2).

Összegzés

Összegezve elmondható, hogy az integrációs folyamat biztonságiasítása igencsak szerteágazó és sokrétű folyamat. Franciaországnak továbbra is komoly figyelmet

kell fordítania erre a folyamatra, hiszen a területén élő bevándorlók létszáma és összetétele rendkívül változatos képet mutat. Az integráció szempontjából nem mindegy ugyanis, hogy az érintettek milyen korcsoporthoz tartoznak, európai, afrikai vagy ázsiai országból érkeztek, vagy éppen milyen vallásúak, milyen családi háttérrel rendelkeznek. Pont ezekből az eltérésekből fakadhatnak azok a félelmek a többségi társadalomban, amelyek hatására óhatatlanul is elindul az integráció biztonsági kérdésként történő kezelése, hiszen egyesek úgy gondolhatják, hogy például az eltérő vallás, kultúra, családi háttér már önmagában komoly veszélyt jelent az ország biztonságára nézve. Ez egyfajta spirálba hajthatja az országot, hiszen lehet, hogy minél több integrációs programot szeretnének megvalósítani az integráció biztonságiasítása jegyében, annál kevésbé lesz sikeres ez a folyamat a befogadó társadalom és a beilleszkedni kívánó bevándorlók egymástól való elzárkózása miatt (előbbieket egyre inkább tartanak a bevándorlóktól, utóbbiak pedig ezt látva inkább befelé fordulnak). Fontos elkerülni azt is, hogy a bevándorló pusztán törvényi kötelezettségként tekintsen az integrációra, mert ebben az esetben a saját belső készítetés hiányában szintén nem beszélhetünk teljeskörű sikertörténetről. Franciaországban is jelen van az integráció biztonságiasításának folyamata, ami egyrészt tetten érhető a jogi környezet változásában és például az integrációs szerződés működésében, másrészt pedig a társadalom részéről is érkeznek/érkeztek olyan jelzések, amik efelé a folyamat felé terelték a francia politikát. Az integrációs folyamat egyik nagyon fontos kérdése tehát, hogy a francia társadalom hogyan viszonyul a bevándorlók beilleszkedési szándékához, mivel ez nagyban meghatározza az integráció biztonságiasításának tendenciáját. A felmérés adataiból láthattuk, hogy a többségi társadalom sincs egységes véleményen, az viszont egyértelműen látszik, hogy például a vallási és kulturális különbségeket tekintik az egyik fő konfliktusforrásnak és az integráció kerékkötőjének. Ugyanakkor az is kirajzolódik, hogy hiába gondolja azt a megkérdezettek többsége, hogy a sikertelen integráció okai részben abban keresendők, hogy a bevándorlók nem akarnak integrálódni, de ennél bizonyos arányban hajlandók lennének ebben a beilleszkedésben segítséget nyújtani. Ezzel pedig elkerülhető az, hogy ez a biztonságiasítási folyamat az eredeti céljától ellentétes hatást, szélsőséges esetben pedig a bevándorló társadalom szélsőséges irányzatok felé történő tolodását érje el.

Felhasznált irodalom

Bailleau, J. – Delacotte, M. – Jolas, P. – Martin, G – Martin, R. – Racaud, L. – Schneider, J-P. (1990): *Mantes et Mantes-la-Ville de 1789 à nos jours: Troisième partie, 50 ans d'histoire, 1939-1989*. Mantes: Groupe de recherches et d'éditions mantaises

- Brutel, C. (2016): *La localisation géographique des immigrés. Une forte concentration dans l'aire urbaine de Paris*. INSÉE
- Brutel, C. (2014): *Les immigrés récemment arrivés en France. Une immigration de plus en plus européenne*. INSÉE
- Couleaud, N. – Decondé, C. – Sagot, M. (2014): *Les structures familiales des immigrés et descendants d'immigrés franciliens reflètent leurs origines*. INSÉE.
- d'Appollonia, A. C. (2015): *Migrant Mobilization and Securitization in the US and Europe How Does It Feel to Be a Threat?* New York: Palgrave MacMillan
- Hautzinger Z. (2015): *A terrorizmus elleni küzdelem idegenjogi eszközei*. In: In: Gaál Gy. – Hautzinger Z. (szerk.) (2015): *Pécsi Határőr Tudományos Közlemények XVI*. Pécs: MRTT
- Hautzinger Z. (2018): *A migráció és a külföldiek büntetőjogi megjelenése*. Pécs: AndAnn Kiadó
- Klenner Z. (2014): *Külföldiek társadalmi beilleszkedése Magyarországon*. In: Hautzinger Z. (szerk.): *A migráció elmélete*. Budapest: Nemzeti Közszerzői Társaság
- Szuhai I. (2018): *Nemzetközi migráció a 21. században*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó
- Vajkai E. (2019): *A migráció biztonsági – biztonságpolitikai hatásai*. In: Klenner Z. (szerk.): *Menekültügyi ismeretek*. Budapest: Dialóg Campus Kiadó
- Volant, S. – Pison, G. – Héran, F. (2019): *La France a la plus forte fécondité d'Europe*. Population et Sociétés, 568. DOI: 10.3917/popsoc.568.0001

A cikkben található online hivatkozások

- URL1: *Mots de l'intégration. Haut Conseil à l'Intégration*. <http://archives.hci.gouv.fr/-Mots-de-l-integration-.html#E>
- URL2: *Fractures Françaises Vague 7*. https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2019-09/fractures_francaises_2019.pdf
- URL3: *TEF, édition 2018 – Insee Références*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/fichier/3353488/TEF2018.pdf>
- URL4: *Catégories socioprofessionnelles des immigrés et des descendants d'immigrés par origine géographique*. Données annuelles 2018. INSÉE. https://www.insee.fr/fr/statistiques/4195806#geographique-figure1_radio1
- URL5: *Immigrés, étrangers*. INSÉE. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3633212>
- URL6: *Enquête Sur L'intégration Républicaine*. IPSOS https://www.ipsos.com/sites/default/files/ct/news/documents/2019-02/rapport_ipsos_integration_republicaine_fev_2019_3.pdf
- URL7: *Quelle EST LA SITUATION DES IMMIGRÉS FACE À L'EMPLOI?* INSÉE. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3633212#en-six-questions>
- URL8: *Quelle Est La Fécondité Des Femmes Immigrées?* INSÉE. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3633212#en-six-questions>
- URL9: *IMG1A - Population par sexe, âge et situation quant à l'immigration en 2015*. <https://www.insee.fr/fr/statistiques/3569308?sommaire=3569330&geo=FE-1>

URL10: *La dynamique des religions chez les immigrés et leurs descendants en France*. INED.
<https://www.ined.fr/fr/tout-savoir-population/memos-demo/focus/dynamique-des-religions-immigres-et-descendants-en-france/>

URL11: *Nationalité française*. <https://www.service-public.fr/particuliers/vosdroits/N111>

